

DOI: 10.7596/taksad.v3i2.330

ELEŞTİREL DÜŞÜNME VE İSLAMİ YÖNTEM *

Muhammed Mümtaz Ali

Çev: Hülya Çınar *

ELEŞTİREL DÜŞÜNME: KLASİK FİKİRLER

Bir kritik düşünce öğrencisi etrafındaki şeylere merak duymalıdır, çünkü biz onları görsek bile kabul etmemeliyiz. İnsanların neden bu şekilde düşündüğünü ya da niçin bir şeylerin böyle olduğunun sebeplerini bulmaya ihtiyacımız var. Biz sebebe ihtiyaç duyarız, dikkatli ve eleştirel bir biçimde düşünürüz. En sonunda, çoğu insanın sahip olduğu inançları ve eylemlerindeki kararlarından daha iyi temellere sahip oluruz. Onların inançları ya da eylemleri mantıklı mıdır, değil midir? Bir bakıma, biz şüpheciliğe gereksinim duyarız. İleri sürülen iddiaların arkasında kanıt ya da temel aramaya ihtiyaç duyarız. Anında kendi kararlarımızı alamayabiliriz. İfadeleri doğru olarak kabul etmeyi ya da harekete geçmeyi erteleyebiliriz. Tenkitçi bir öğrenci olarak yalnız bir şüpheci olmana ya da bütün bilgiyi elde edene kadar çok uzun süre karar vermek için beklemene gerek yok, çünkü gerçek hayatta ihtiyacımız olan bütün bilgiyi asla elde edemeyeceğiz.

Başarı için eleştirel düşünme önemlidir. Nasıl hareket edeceğimizi düşünmeden çevreyle etkileşim içinde olmamıza olanak sağlar. Eleştirel alışkanlık, görevini güzel ve kolay bir biçimde yerine getirmesi için hayatta gereklidir. Eleştirel düşünme alışkanlıklarını

* Bu makale Muhammed Mümtaz Ali'nin, *Critical Thinking an Islamic Perspective* (Perpustakaan Negara Malaya 2008) isimli kitabının 1-36 sayfalarının çevirisinden oluşmaktadır. Çeviri için yönlendiren hocamız Hür Mahmut Yücer'e teşekkür ederim.

* Karabük Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

biçimlendirme dünyanın üstesinden gelmemize yardım eder. Eleştirel alışkanlık bizi hayatta gördüğünden daha zengin deneyimlerle daha ilgili bireyler haline getirir.¹

Eleştirel düşünmedeki başarısızlık yaşamımızdaki daha zengin bir deneyimden bizi mahrum edecektir. Çünkü eleştirel düşünme zihnimize ve kalbimize Allah (S. A. V) tarafından aşılana kıymetli bir yetenektir. Böyle bir hazineyi başarısız kullanmak sadece bir israf değil aynı zamanda bu dünyada bizim Allah'ın Halifesi gibi konumumuza da ihanettir.

Eleştirel Düşünme: Hem Eleştirel Hem Yaratıcı

Başlangıçta, eleştirel düşünmenin anlamını, onun sürecini, kullanılan teknikleri açıklamaya ihtiyaç duyuyoruz. Bazı yazarlar, düşünme sürecinde her ikisinin de yer aldığı eleştirel ve yaratıcı düşünmenin aynı şey olduğunu düşünür. İkisi de bizim için önemlidir, çünkü biz farklı durumlarda şeyleri farklı düşünmeye ve anlamaya gereksinim duyarız. Mesela, akademik bir metin yazmak için yazar hem eleştirel hem de yaratıcı düşünmeye gerek duyar. Amacı yeni bir şey; fikir, teori veya model üretmek olan eleştirel ve yaratıcı düşünme ile meşgul olur. Bundan dolayı, onun niyeti; hali hazırdaki yazılarda kaçamak noktalarına işaret etmek ve önceki sayfaların eksikliklerini göstermek iken diğer yazarlar onun yaklaşımındaki tek eleştirel olmak zorunluluğunu tartışırlar. Onun amacı tartışmalarının güvenilir ve yazısının mantıklı ve kusursuz olduğundan emin olmaktır.²

Eleştirel Düşüncenin Bazı Temel Kavramları

Hem eleştirel hem de yaratıcı düşünme evrensel bir olgudur.

Tüm dünyada alimler, düşünürler, filozoflar, bilim adamları, siyasetçiler ve hükümet liderleri düşünme süreciyle meşguldürler. Onlar hep insanların refahı için politikalar ve programlar düşünür ve geliştirirler. Hiçbir topluluk düşünme işleminden muaf değildir. İnsan çoğunlukla düşünen bir yaratıktır. Eleştirel düşünme; hükümet ve toplum için rehber bir program veya politika geliştirme ya da bir probleme en iyi çözümü kavramsallaştırma amacıyla analiz, sentez, ve/veya gözlem, deneyim, derin düşünme, muhakeme veya iletişim ile oluşturulan veya toplanan bilgiyi değerlendirme ve/veya sentezleme, analiz etme becerisine aktif ve yeterli olarak başvurma ve zeka ile disipline edilen işlem olarak tanımlanır.

Eleştirel düşünme; bir kişinin açıklık, kesinlik, hassasiyet ve mantık gibi zihinsel standartlı mantıklı söylevlerle meşgul olma yeteneği olarak ve zihinsel tevazu, zihinsel dürüstlük ve haklı düşünüşü vurgulayan temel değer oryantasyonu ile eleştirel becerileri kullanmak olarak da ifade edilir. Eleştirel düşünme yine yansıtıcı kuşku olarak da ifade edilir. Eleştirel düşünme problemlere yaklaşmanın ve karar vermenin bir yoludur. Deneyimler gösterir ki eleştirel düşünme hem etkili öğrenme hem de üretken yaşam için zaruridir. Öğrencileri nasıl eleştirel düşüneceklerini öğrenmeye hazırlamak önemlidir, böylece onlar güvenilir düşünürler olabilirler. Genellikle hedef yeni beceriler üzerinedir. Kişinin hangi becerilerin öğrenmeye layık olduğunu bilmesi gerektiği tartışılır. Bu daha çok eleştirel

¹ Edward S. Inch [et al], *Critical Thinking and Communication- The Use of Reasoning in Argument*, Fourth Edition, Allyn and Bacon, London, 2002, p. 4

² See for detail, W. Edgar Moore [et al] , *Creative and Critical Thinking*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1985

düşünmeyi gerektirir. Bu nedenle eleştirel düşünme ilgili veya deneyimle ustalık gerektiren muhakeme veya gözlem olarak ifade edilir. Bir kararın arkasındaki sebebi değerlendirdiğinde düşünme eleştirel olur. Eleştirel düşünmenin daha fazla bilgi edinmeyi gerektirdiği de iddia edilir.

Eleştirel düşünmenin amacının doğru ve yanlış ayırmak olduğunu bilmek önemlidir. Bir süreç olarak eleştirel düşünme tümevarımsal ve tümdengelimsel metot vasıtasıyla yada verinin analizi yada gerçekler veya takip eden kesin standartlar veya prosedürler vasıtasıyla sistematik ve mantıklı yapılmalıdır. Düşünme yanlış ile doğruyu ayırt edemezse eleştirel olarak görülmez. Eleştirel düşünme probleme göre olanaklı çözümlerin biçimlenmesi yada kati olayların olanaklı açıklamaları olarak tanımlanır. Diğer taraftan, eleştirel düşünme bu önerilmiş çözümlerin değerlendirilmesi ve sınanmasını da içerir.³ Etkili düşünme hem eleştirel düşünme hem de yaratıcı düşünme gerektirir. Bu bakımdan eleştirel düşünme bilişsel aktiviteyi kapsar. Eleştirel bir şekilde düşünme; teknikler ve mantıklı ve mantıksız sunumları ayırt edebilme yeteneğini ve verilen tartışmanın varsayımlarındaki hataları keşfedebilmeyi gerektirir.

Eleştirel düşünme fikirlerimizin temelini inşa ettiğimiz varsayımları içerir. Hem de yansıtmayı, etrafımızdaki şeyleri algılamamızı değerlendirmeyi ve incelemeyi kapsar. Eleştirel düşünme genellikle başkalarının fikirlerini yansıtmaya rağmen, çok fazla meydan okuma veya başkalarını doğrulamak olarak değil ama öz yargılama yaparak fayda sağlama olarak kullanılmalıdır.⁴ Eleştirel düşünme, bir anlamda biz, belli bir şekilde hareket edilecek tavsiye veya iddianın gerçeği hakkındaki hükmü kabul edip etmeyeceğimizi, reddedip etmeyeceğimizi yada askıya alıp almayacağımızın dikkatli kasti kararıdır. **O, düşünceli olmayı ve bir tartışmanın altında yatan varsayımları ve sebeplerini ısrarla keşfetmeyi ve onları değerlendirmeyi içerir. Eleştirel düşünme becerilerin, süreçlerin, prosedürlerin ve uygulamaların sık sık kavramlaştırılmasıdır.**

Edebiyat üzerine eleştirel düşünme ya bilişsel veya düşünme becerilerini ifade eder yada uygulama üzerinden geliştirilebilen prosedür hareketler veya belirli zihinsel süreçlerle eleştirel düşünmeyi kıyaslar. Genellikle alimler tarafından eleştirel düşünmenin üç kavramı üzerinde durulur, Şöyle ki; bir beceri olarak eleştirel düşünme, zihinsel bir süreç olarak eleştirel düşünme ve bir prosedür olarak eleştirel düşünme.⁵

Siegel birinci yaklaşımı savunur, eleştirel düşünmeyi belli bir karaktere hem de belli becerilere sahip olma olarak yazar ve akıl yürütme becerilerinden geniş bir yelpazede bahseder.⁶ Paul eleştirel düşünme becerilerini benzer şekilde ifade eder ve onları entegre makro mantıksal beceriler kümesi olarak tanımlar.⁷ Eleştirel düşünme üzerine Delphi Raporu⁸ alanında uzman birleşimine dayandığını iddia eder, bilişsel becerileri yorumlamada, analizde,

³ Gerad I. Nierenberg, *The Art of Creative Thinking*, Simon & Schuster, INC, New York, 1986, p. 9

⁴ W. Edgar Moore [et al], op. cit. , p. 13

⁵ S. Bailin, R. Case [et al], "Common Misconceptions of Critical Thinking", in David Scott [ed.], *Curriculum Studies- Major Themes in Education*, vol. 3 (pedagogy), RoutledgeFalmer, London, 2003, p. 296

⁶ cf. S. Bailin, Ibid.

⁷ cf. S. Bailin, Ibid.

⁸ cf. S. Bailin, Ibid

değerlendirmede, sonuç çıkarmada, açıklamada ve öz düzenlemede eleştirel düşünmeyi gözden geçirir.

İkinci fikre göre; eleştirel düşünme esasında belli zihinsel süreçte yeterli olma meselesidir. Bu zihinsel süreçler genellikle sınıflandırma, çıkarım, gözlem, değerlendirme, sentez ve hipotez kurma gibi şeyler içerir. Kirby ve Kuykendall, örneğin, düşünmeyi farklı zihinsel işlemlerin uyum içinde çalışma işi olarak kabul eder ve zihinsel beceri eğitimini kasteder.⁹

Wright üçüncü fikri savunur, eleştirel düşünmeyi esasında genel bir prosedürü izleyen bir sorun olarak görür, genellikle bir dizi adım, aşama veya safha olarak tanımlar. Genel prosedürler eleştirel düşünmeyi üç aşamada oluşturur: sorgu, problem çözme ve karar alma. Birkaç yazar eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünmeyi ayrı prosedürler olarak düşünür.

Diğer bazıları, mesela Marzano sekiz kadar çok düşünme prosedürü tanımladı: kavram oluşumu, ilke oluşumu, kavrama, problem çözme, karar alma, araştırma, kompozisyon ve sözlü söylem.¹⁰

Eleştirel düşünmenin tek bir kavramı yoktur. Hiç kimse verilen herhangi bir konseptin doğru olduğunu söyleyemez. S. Bailin (ve diğerleri) eleştirel düşünmeyi zihinsel kaynaklar terimiyle inceler. **Bunlar; bilgi birimi, eleştirel düşünme standartları bilgisi, eleştirel kavramlara hakim olma, stratejiler bilgisi, eleştirel düşünmede sezgisel tarama kullanımı ve zihnin belli alışkanlıklarını içerir.**¹¹ Bu düşünce; eleştirel düşünmenin bir şüpheyi açıklama, karar verme, bir problemi çözme, bir konuyu çözümlenme, bir plan oluşturma veya bir proje yürütme gibi bazı sonuç ve amaca yönelik olmasını zorunlu olarak görür. Kabaca konuşma, düşünme; karar almayı amaçlayan eleştirel düşünme olarak kabul edilebilen böyle bir amacı yerine getirir. Yarım yamalak, yüzeysel, dikkatsiz veya aceleci düşünme eleştirel düşünme olarak görülmez. Eleştirel düşünme bazı özel standartları taşımak zorundadır. Eleştirel düşünmeyle meşgul olmak için kişi böyle standartlar olduğunun, çabalaması ve başarması gerektiğinin farkında olmak zorundadır. Eleştirel düşünmenin üç özellik sergilemesi gerekir.

-Bir kişinin zihnini neye inanacağı veya ne yapacağını oluşturmak amacıyla yapılır.

-Eleştirel düşünmeyle meşgul olan insan düşüncede yeterlilik ve uygun doğruluk standartlarını başarmaya çalışır.

-Düşünme; uygun standartları eşik seviyeye tamamlar.¹²

S. Bailin gerçekte bizim temel eleştirel düşünme konseptimizin aslında normatif bir görüş olduğunu savunur. O, bu görevin hakkını veren bir standartta belli zihinsel görevleri

⁹ cf. S. Bailin, Ibid. , p. 300

¹⁰ cf. S. Bailin, Ibid. , pp. 303-3-4

¹¹ See for more details S. Bailin, R. Case [et al], op. cit. , pp. 296-310

¹² S. Bailin, R. Case [et al.], "Conceptualizing Critical Thinking", in in David Scott [ed.], Curriculum Studies-Major Themes in Education, vol. 3 [pedagogy], RoutledgeFalmer, London, 2003, pp. 313-314

başarma terimiyle ifade edilir. Eleştirel düşünme bir anlamda iyi düşünmedir. Eleştirel düşünmeyi eleştirel olmayandan ayırt eden düşünme işlemi değil, düşünmenin niteliğidir.¹³

Eleştirel düşünme, analiz, değerlendirme, ifadeler, tartışmalar veya sebepleri sınırlayarak en iyi şekilde tasavvur edilir. Mesela, Johnson, **eleştirel düşünmenin uygun standartlar veya kriterlere dayanarak bir zihinsel ürünü yargılamayı içerdiğini iddia eder**. Zihinsel ürünlerin değerlendirilmesi eleştirel düşünmenin önemli bir bileşenidir, böyle aktivitelere onu hapsetme onun kapsamını fazlaca daraltır. İyi düşünme zihinsel ürünlerin iyi değerlendirmesinden daha basittir. O, yerinde ayrıntılı düşünme ve fikir içerir. **Eleştirel düşünmede değerlendirmeden önemli olan değerlendirmeyi hangi bakış açısıyla yaptığınızdır.**¹⁴

Lewis Wugh'in "Eleştirel Düşünmenin Gücü" olarak adlandırdığı son çalışması eleştirel düşünmenin aşağıdaki gibi kusursuz bir özetini¹⁵ sağladı: Eleştirel düşünme rasyonel standartlarla ifadeleri veya düşünceleri formülleştirme veya sistematik bir değerlendirmedir. O değerlendirme ve formüle etme gerektirir. Çünkü hem var olan inançlara değer biçme hem de yenilerini bulmak için kullanılır. Ve inançlar onları destekleyen sebeplere ve muhakemeye göre yargılandığı için o mantıklı standartlara göre çalışır.

Eleştirel düşünme önemlidir çünkü yaşantımız düşüncemizle yönlendirilen seçenekler ve eylemlerle tanımlanır.

Eleştirel düşünme, kabulü değerli olan inançlara karşı bize rehberlik eder ve hayatta başarılı olabilmemiz için yardım eder, halbuki biz başarıyı tarif ederiz. Eleştirel düşünmemenin sonucu kişisel özgürlüğün kaybıdır. Ailenden veya kültüründen geçen inançları pasif olarak kabul edersen sonra bu inançlar sana ait olmaz. Eğer onlar gerçekten sana ait değilse ve sen onların seçimlerini ve eylemlerini yönlendirmesine izin verirsen sen değil onlar hayatından sorumlu olurlar. Eğer inançlarınızın iyi sebeplerle desteklendiğini görmek için kendiniz eleştirel olarak incelerseniz inançlarınız size ait olur.

Bazı insanlar, eleştirel düşünmenin onları alaycı, duygusal yönden soğuk yapacağını ve yaratıcılıklarını kısıtlayacağına inanırlar. Fakat durumun böyle olduğuna dair ortada hiç iyi bir sebep yoktur. Eleştirel düşünme zorunlu olarak alaycılığa yol açmaz. O, onları sınırlandırmamıza yardım ederek hislerimizi tamamlayabilir. Ve yaratıcılığı öldürmez- onun mükemmelleşmesine yardım eder.

Eleştirel düşünme her türlü inancımıza uyguladığımız rasyonel, sistematik bir süreçtir. Terimi burada kullandığımız gibi inanç, ifade veya iddianın sadece diğer tabiridir. Bir ifade, mesele olduğu yada olmadığı iddiasıdır. Siz eleştirel düşünme ile meşgul olduğunuzda çoğunlukla ya bir açıklamayı değerlendirirsiniz yada bir başkasını biçimlendirmeye çalışırsınız. Her iki durumda da öncelikli konu açıklamaya inancının ne kadar güçlü olduğunu hesaplamaktır. İnancınızın gücü açıklamanızın lehine olan sebeplerin gücüne bağlı olacaktır.

¹³ Ibid. , p. 314

¹⁴ Johnson, R. H. , "The Problem of Defining Critical Thinking", in S. Norris [ed.], *The Generalization of Critical Thinking* , Teachers College Press New York, 1992. p. 49

¹⁵ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, Oxford University Press, New York, 2005, pp. 17-18

Eleştirel düşünmede, tartışma kavga değil aslında açıklamalar, diğer açıklamaları kabul etmek için sözde sebepler sağlayan açıklamalar bütünüdür. Başka açıklamaların desteğiyle yapılan açıklamalar öncül olarak adlandırılır. Öncülleri desteklemek için kullanılan açıklamaya sonuç adı verilir. Öyleyse tartışma öncüllerin sonucu desteklemeyi amaçladığı bir grup açıklamadır. Tartışmayı tanımlayabilme diğer pek çok eleştirel düşünme becerisine dayandırılan önemli bir beceridir. Tartışmalara sık sık eşlik eden ve öncül ve sonucun var olduğunu işaret eden kılavuz kelimeler tarafından görev daha kolay yapılır. Öncül göstergeler **böylece, bu nedenle, bu yüzden** kelimelerini içerir.

Tartışmalar asla tanımlama için düzenli sınıflandırılmış görünmez. Onlar genellikle tartışmaların parçası olmayan pek çok ifadenin içinde gömülü olarak gelir. Tartışmalar kompleks ve uzun olabilir. Temel sorun tüm diğer laf kalabalığının içinde kaybolmadan sonucu ve öncülleri tanımlamaktır.¹⁶

Eleştirel Düşünmenin Kuramsal Yaklaşımları

Her problemi çözmek için biz eleştirel düşünmeye ihtiyaç duyarız ve eleştirel düşünme kuramsal çerçevelerden yönetilir. Kuramsal yaklaşımların veya çerçevelerin çalışması çağdaş konulara genelde modern Batı merkezi çerçeveleri tarafından hakim olunur. **Kilise kanunu, kutsal** veya **ilahi** derecesi yükseltelen bazı perspektifler vardır. Bunlar:

1. Modern - Liberal - Bilimsel (Laik)
2. Eleştirel Marksist
3. Dini

Önemini ve yararını hesaba katmaksızın bu üç perspektif global nüfusun büyük bir kesiminin başına bela olan problemlere sınırlı çözümler teklif eder. Bu nedenle birisi onların modern çağda insanoğlunun problemlerini çözmede başarısız oldukları sonucunu çıkarabilir. **Bu üç perspektifin başarısızlığının arkasındaki ana sebep, bilgi yerine varsayımlara önem vermesidir.** Onlar araştırmalarına bilgiye dayanmayan hayat felsefesini temel alarak başlarlar. Onların hayat felsefesi varsayımdır. Bunun sonucunda onların bütün çözümleri geniş kapsamlı değil taraflı görünür. Bu perspektifler insan hayatının ruhani ve maddi yönleri arasında bir ayırım yapan modern batı fikirleri tarafından aşırı derecede etkilenirler. Hatta sözde dini yaklaşım modern batının din üzerindeki etkisi nedeniyle sadece kişisel ve özel konularla sınırlıdır. İlahi bilgi temelinde hayata kapsamlı bir perspektif sağlayan ed-Din olarak tanımlanan İslam'daki dinden çok uzaktır. Bundan dolayı insan hayatının problemlerine kapsamlı ve pratik çözümler sunan dördüncüsü kuramsal perspektifi var olanı anlamaya ihtiyacımız olduğunu tartışmalıyız. Eleştirel düşünmenin İslami Dirilişçi Çerçevesi budur.

¹⁶ Ibid.

BÖLÜM 2

ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN İSLAMİ DIRİLİŞÇİ ÇERÇEVESİ (EDİD)

İslami Dirilişçi bakış açısından, eleştirel düşünmenin amacı her konuda doğruyu arama olmalıdır ve en baştan yanlış ve doğruya dair sünnet ve Kuran'da sağlanan ilahi rehberliği temel almalıdır. Bu kriteri yerine getiremezse İslami Dirilişçi Perspektifte geçerli olarak görülmez. Başlangıçta şunu söylemeliyim ki sadece İslami Dirilişçi Perspektif hem dini ve dini olmayan insan mirasının tam anlamıyla eleştirisidir ve insan toplumlarının kapsamlı ilerlemesini, çevrenin korunmasını, her birinin ve her şeyin muhafaza edilmesini amaçlar. Bundan dolayı, İslami dirilişçi biçim içerisinde eleştirel düşünme süreci insanlığın genel refahına katkı sağlama amacı taşımaktadır. Refah içindeki dünya manevi, ahlaki, etik, maddesel ve düşünsel gibi alanlardaki gelişmeler dahil yaşamın tüm hallerinde toplumun zenginliğini, güvenliğini ve mutluluğunu kapsar. Bu durumda, İslami direnişçi hareketi anti-medeni veya anti-insani veya tek başına Müslümanların ve İslam'ın savunucusu olarak algılamak bile yanlıştır.

Bütün ilhamını İslam'dan alır ancak insanlığın ilerlemesinin hatırına sebatla ayakta kalır. İslam'ın evrensel gündemi (bundan dolayı, şeriat) insanlığın rehberlik kaynağı Kuran'da çok açıktır. Bu sebeptir ki bizden Allahu Teala'ya dua etmemiz istenir ve toplumun ve yaşamın gelişmesi için doğru çözümler ve doğru düşünme şekli için ondan rehberlik talep ederiz. Bize merhametini ihsan ettiğin, gazabından koruduğun doğru yolu göster, yolundan saptırma. (1:6-7)

Şeriat bakış açısı Eleştirel Düşünmenin Şeriatçı Çerçevesini (EDŞÇ) sağlar. EDŞÇ'nin temel amacı bir ifade, fikirde yada siyasetteki içsel mantık tutarsızlıklarının üstesinden gelmek ve onu daha mantıklı ve gerçeğe uygun hale getirmektir. Eleştiri, bir ifade veya fikrin yanlış yönlerini tanımlar ve onu doğruya ve gerçeğe yaklaştırır. Çoğu iddia tahmin yada spekülasyona dayanılarak yapılır. Eleştirel düşünme gerçekle ve bilginin ışığında başlamalıdır, doğru olan budur ve insan, hayat, evren ve Tanrı hakkındaki gerçek bilgi tahmin temeline dayanmaz. Gerçek bilgiye dayanan Eleştirel Düşüncenin Şeriatçı Çerçevesi kendini yukarıda bahsedilen hem modern Batı dünyasında hem de bunun yanında Müslüman dünyası içindeki- geleneksel, reformcu ve modernist perspektiflerden ayırır. **Şeriat** düşünürlerine göre EDŞÇ insanoğlunun karmaşık problemini çözmesi için sadece en uygun alternatif değildir, bunun yanında maneviyata dayanan kapsamlı bir gelişimi garanti eder. Bunun için EDŞÇ ile diğer çerçeveler ve yaklaşımlar arasında niceliksel bir farklılık vardır.

EDŞÇ yaşamı tek bir bölüm olarak alır ve ademoğlunu tek bir aile olarak düşünür. Bunun gibi bütüncül ve evrensel çözümler teklif eder. EDŞÇ, şeriat ve ilahi değerleri bünyesinde bulunduran İslami Dünya Görüşü içerisinde derinden çakılıp kalmıştır. Biz daha öteye ilerlemeden önce, Müslümanlarda söylemin çoğulluğunun kısa bir tartışmasının var olacağı isabetli gibi görünür. Bu, EDŞÇ ve Müslüman dünyasındaki eleştirel düşünmeye nispetle diğer yaklaşımlar arasındaki belirgin farklılıkları vurgulayacak.

Müslüman Dünyasındaki Söylemlerin Çokluğu

1. İslam'ın metafizik bir tek tanrı dini olduğu şüphesizdir, ancak monizme yol açmaz, aksine çoğulluğa ve çeşitliliğe yol açar. Bu yüzden Müslüman Dünyasında tek bir söylem yerine çeşitli söylemler vardır.¹⁷ Aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

Gelenekselci Söylem

Geleneksel dini eğitim kurumlarındaki alimler bu söylemi oluşturmuştur.¹⁸ Onlar inançlı muhafazakardır ve hiçbir inceleme yapmaksızın Batıyı onaylamazlar. Değişimin gerekli olduğunu kabul etmeğe hazır değildirler. Muhammed Peygamber'den sonra erken dönemdeki İslami inançları, gelenekleri, görenekleri ve onun uygulanmasından ortaya çıkan barışı, izleyen dönemde muhafaza etmeyi ve korumayı tercih ederler. Bu bakış açısı ile onlar eski gelenekleri sürdürmekten modern zamanların sorunlarını cevaplamayı daha fazla önemsediler. Modern zamanla çok az bağlantısı olan soyut İslami teorinin meselelerini tartışırlar. Bilimsel, teknik ve teknolojik bilginin Müslüman toplumu bozacağını, zayıflatacağını ve imanına zarar vereceğini savunurlar. Bu toplumun günlük yaşam çabalarına odaklanmaya yol açmıştır. Sosyal alanda mümkün olan en geniş ölçüde Sünni normları, değerleri ve muhafazakar davranışı korumak onların hedefidir. Modern hayatın cezp ediciliği ve hızı önemli bir tehdit olarak görülür. Onların duruşu değişime karşı bir direnmedir.¹⁹ Onlar; ekonomi, politika, sosyal organizasyon ve entelektüel söylem hakkındaki davranış ve inançta temel değişiklikler yaratan modernlikten endişe duymazlar. Onlar; endüstrileşme, ekonomik büyüme, geniş sermaye hesaplarının biçimlenmesi, bilimin gelişmesi ve insanların yeni sınıflarının ortaya çıkması ve sosyal hareketlilik gibi gelişme ve modernleşmenin temel meselelerini görmezden gelirler. Siyasi partilerin, sendikaların, gençlik gruplarının artması, cinsiyetler arasındaki ilişkiler, kitle iletişimi, kentleşme ve modern ideolojilerin etkisi onlar için önemli konuların tamamı değildir. John Esposito'ya göre, pek çok kültürel izolasyon, çekilme ve sivil işbirliği veya Batı'nın reddedilmesi politikasını savunur.²⁰

Modernist ve Liberal Söylem

Modernist söylemin özü İslami dünya görüşünün ışığında, herhangi bir eleştirel değerlendirme olmadan, modern Batı Felsefi düşünce, kuram, model ve yapıların toplamının benimsenmesidir. Çağdaş zorluklarla başa çıkmanın tek yolunun olduğu gibi modernliği kucaklamak olduğunu savunurlar. Onlar Batı saldırıları, felsefeleri ve ideolojileri ile yüz yüze

¹⁷ John Obert Voll, *Islam: Continuity and Change in the Modern World*, Boulder Colo: Westview Prest, 1982; Manzoor Ahmad , "Islamic Response to Contemporary Western Thought, in Jamael Jalaibi and Kazi A. Kadir , (eds.) *The Changing World of Islam*, Karachi: University of Karach, Karachi, 1989, pp. 169-196

¹⁸ Ishtiaq Hussain Qureshi, "The Position of the Ulama in the Muslim Society in Abubaker A. Bagader, (ed.) *The Ulama in the Modern Nation - State*, Kuala Lumpur: Muslim Youth Movement of Malaysia, 1983, p. 14; John Obert Voll, *Islam: Continuity and Change in the Modern World*, op. cit.

¹⁹ Cheryl Benard, op. cit. p. 4.

²⁰ Esposito, John L. op. cit. p. 129

geldiklerinde İslam'ı değiştirmekten ve modernleştirmekten çekinmezler. Örneğin, onlar beşeri sebeplere belirleyici pozisyonlar vererek İslam dinini modernleştirmeye çalışırlar. Onlar, önemli iki konu önerirler. Din ve siyasetin ayrılmasını ve Batı'daki ulus devletlerin model kuruluşu model alınarak din ve politikanın ayrılığını kabul ederler. İslam kişisel hayatı sınırlandırır ve kamusal hayat Batı çizgisinde modern olarak şekillendirilir.²¹ Bu söylemin misyonu Müslüman toplumların içine modernitenin ruhunu aşılmasıdır. İslami değerleri, gelenekleri ve kurumları reddederek sonlandırdılar. Hukuk devleti olarak Şeriatın kaldırılmasını savunan ve Müslüman dünyasına sömürgeciler tarafından getirilen yasaları desteklerler. Karma eğitim, cinsiyet serbestliği, Müslüman kıyafetlerinin kaldırılması gibi Batı eğitim modellerinin ortak saçma uygulamalarının tarafını tutarlar. Müteakip bir İslam çerçevesi olmadan içtihatı savunurlar. Onlara göre herkes içtihat yapabilir. İçtihat terimi oldukça gevşekçe kullanılır. Akıl ve akılcılık arasındaki ayrımında başarısızdırlar. Körü körüne Batı kültürünün normlarını ve değerlerini takip ederler. Onlar modern Batı dünyası tarafından Müslüman dünyasındaki kahramanlar olarak tanımlanırlar. Batı güçleri tarafından tümüyle desteklenirler, cesaretlendirilirler ve teşvik edilirler.

Reformcu Söylem

Bir grup reform yanlısı Müslüman düşünür Batının modern sorunlarına tepki vermek yerine yanıt verme niyetindedirler. Onlar gelenekçi ve modernist alternatif pozisyonları betimlemek isterler.²² İslami reform ihtiyacını duyururlar. Müslümanların iç düşüşünü, güç kaybedişini, Avrupa sömürgeciliğine etkili cevap vermede yetersizliğine ve geri kalmışlığına, geçmişe kör ve sorgusuz bağımlılığına bağlarlar. İslam'ın dinamizme, esneklik ve uyum gösterme yeteneğine sahip olduğunu iddia ederler. Batı düşünceleri ve teknolojisinin seçici adaptasyonu ve yorumlama işlemi vasıtasıyla iç reforma inanırlar. Müslüman yaşamın değişen koşullarını karşılamak için İslam'ı yorumlamak önemli girişimlerle sonuçlandı.

Hukuk, eğitim ve sosyal reformlar Müslümanları iniş sarmalından kurtarmayı amaçlayan Batı çizgileri olarak tanıtıldı. Geleneksel yaklaşımı on dokuzuncu yüzyıl Avrupa' sının rasyonalizmle daha uyumlu bir yaklaşımına kaydırmak istediler. Onlar öncelikle İslam'ın mantıkla, düşünce özgürlüğüyle ve diğer modern analiz tarzlarıyla uyumlu olduğunu göstermekle ilgilendiler. Çoğu reformcu; Batı'nın dinamik canlılığını, gücünü, ilerlemesini ve zenginliğini; akli özgürce kullanması ile yoksullaşmış ve zayıf Müslüman dünyasına adapte olmayı reddettiği bilimsel teknolojik süreçteki cesaretine bağlar. Bu yüzden, onlar Batı bilimini, teknolojisini ve hizmetlerini öğrenmeyi Batıdan ödünç alındığında seçici olunduğu ve Müslüman halkın temel ihtiyaç ve isteklerine hizmet ettiği sürece şiddetle önerirler. Reform programlarını uygulamak için aydın kozmopolit, liberal ve gerçekçi perspektifle İslami düşüncelerin mantıklı ve alakalı yeniden yorumunu ortaya koymak adına sentez yaparlar. Müslümanlar için özel eğitim komiteleri organize etmeye ve modernliği yüksek kurumları kurmaya yardım etmek için Batı çalışmalarını Müslüman dillerine çevirirler. Onlara

²¹ Ahmad S. Moussalli, "The Dialectics between the Intellectual, Culture and the State: Renaissance Experience in the Arab World, " Encounters, Journal of Inter Culturel Perspective, 2000, 6:2, pp. 151-176

²² Mazheruddin Sidiqi, *Modern Reformist Thought in the Muslim World*, Islamabad: Islamic Research Institute, 1982; also see Mir Zohair Husain, *Global Islamic Politics*, New York: Harper Collins College Publishers, 1995.

göre, Müslüman dünyasının gelişmesi için Batının bilim ve teknolojisi elzemdir. Bu yüzden, Müslüman ülkelerde Batı eğitimini desteklerler. Müslüman dünyasının geleceğinin Batı bilim ve eğitime adapte olmada yetenekli yeni nesil liderler üretme yeteneğine bağlı olduğuna inanırlar. Bilimsel ilerleme ve Batı modern felsefesinin varsayımları ile uygunluğunu ve dinamik karakterini göz önüne sermek için İslam öğretiminde böyle bir yolu yorumlama girişiminde bulunurlar.

Reformistler; geleneksel din doktrini ve laik bilimsel akılcılık arasındaki, kayıtsız şartsız inanç ile gerekçeli mantık arasındaki ve İslam geleneğinin sürekliliği ve modernlik arasındaki farklılıkları uzlaştırmak isterler. Onlar Müslüman entelektüellerin geçmişten kopmadan İslam'ın tüm sistemini yeniden gözden geçirmelerini isterler. Onlar dini düşüncenin yeniden düşünülmesini ve inşasını savunurlar.

Dirilişçi Söylem

Dirilişçi söylem pek çok nedenle diğer söylemlerden farklıdır. Dirilişçiler modern insanın esas başarısızlığının maneviyattan, gerçek İslam'dan ve onun dünya görüşünden ayrılmaktan kaynaklandığını iddia ederler.²³ Tartıştıkları konu yeniden canlanma ancak İslam'ın doğru yoluna dönüşten gelir. İslam'ın temel ilkelerine katı bağlılığı savunurlar. (Batılı uzmanlar temel bilgilere vurguları sebebiyle kökten dinci olarak adlandırırılar.) Dirilişçiler Kuran'ın ve sünnetin önceliğini vurgularlar. Kişisel çabalardan çok kollektif çabaların üzerinde dururlar ve dünyanın her yerinde İslami hareketleri oluştururlar. Gelişmenin ön koşulu olarak insanların geçmişte ve şu anda bağımsız olmaya ihtiyaçları olduğunu savunurlar. Onların görevi insan düşüncesinin gelişmesini bağımsız ve dikkatli olarak izlemektir. Onlar için içtihat, insan düşüncesinin metodolojisidir.²⁴ Dirilişçi söylemin dayanak noktası dinamik ve yaratıcı olan Kuran yaklaşımında yatar. Bu anlamda dirilişçi söylem zaman alanı bağlamında sünnet ve Kuran'ın taze bir anlayışını temsil eder. Onlar hayatın her alanında ahlaki bir dönüşüm sürecindeki toplumları geliştirmek isterler. Müslüman dünyasının içsel zayıflığını, Batı emperyalizminin dış tehdidini ve bilim ve teknolojinin değerini kabul ederler.

Onlar; insanların Allah'a, ilahi misyonuna ve insanlığın ilerlemesine sadık kaldıkları takdirde materyalizmi terk etmek ve maneviyata dönmek zorunda kalacaklarını iddia ederler. Müritlerini; manen bağlı oldukları toplumu kendi içinde dönüştürmeye eğitilmiş cemaatlerin içine yerleştirirler. Toplumun gelişiminin ve onun sosyal dönüşümünün maneviyat köklü olması gerektiğini vurgularlar. Cehalet, bilgisizlik, hastalıklar ve yoksulluk karşısında bilinçli kitleler arasında bilinci yükseltirler. İdeoloji olarak İslam'ın sosyal adalet ve refah istemiyle kitleleri harekete geçirebileceğine ve tümü için kapsamlı bir kalkınma getireceğine inanırlar.

²³ Esposito, John L. (ed.), *Voices of Resurgent Islam*, Oxford: Oxford University Press, 1983.

²⁴ Munawar Haque, *Sayyid Abul Ala Mawdudi's Views on Ijtihad and their Relevance to Contemporary Muslim Society*, Malaysia: unpublished Master thesis, Department of Usuliddin and Comparative Religion, International Islamic University Malaysia, 2004.

İslami metinlere ve dünya görüşüne vurgusu nedeniyle dirilişçi söylem, kitleler arasında kökleşiyor. İnsanlığın ilerlemesini ve gelişmesini temsil eden İslami dirilişin çağdaş fenomeni bu gerçeğe şahittir.

Medeniyet Geliştirmeye Alternatif Olarak Eleştirel Düşünmenin İslami Diriliş Çerçevesi (EDİDÇ)

EDİDÇ yani Eleştirel Düşünmenin İslami Diriliş Çerçevesi modern Batı dünyası karşısında tökezleyen bir blok gibi kabul edilmemelidir, çünkü o insanlık için daha iyi bir geleceği temsil eder. Medeniyetin gelişmesi için bir alternatif sunar. Başlıca amacı insanlığın yaratılışının gerçek amacına göre insanlığa rehberlik etmektir. Yaratılışın gerçek gayesini bilmeden hiç kimse doğru şekilde düşünemez. Bu nedenle insanlığın yaratılışının gerçek gayesini kapsamlı olarak anlamak gereklidir. Yaratılış amacı temelinde geliştirilen düşünce kültür ve medeniyeti gelişmek için yardım eder. İnsan hayatındaki tüm öncelikleri değiştirir. Bu bağlamda Halit M. İshak'ın aşağıdaki gözlemi dikkatimizi hak ediyor.

Her peygamber kendi çağında bir devrimcidir. Biz onları, boyutu ve niteliğine göre sıradan reformculardan ve laik devrimcilerden ayırırız. Onlar benimsediklerini, ifade ettikleri sosyal düzeni ve ahlakı getirdiler. Vahiy gelmeden önce bile peygamberin dürüst ve güvenilir biri olarak tanındığı iyi bilinmektedir. Yine de o halkının dona kalmasına neden olan temel devrimi arıyordu. Beraberinde getirdiği devrimin sadece bir kısmını bırakması şartıyla, onu kendilerine kral yapmaya gönüllüydüler. İslam öncesi Araplar için doğruluk, adalet, şefkat, cömertlik ve sadaka saygı duyulan özelliklerdi. Ancak Peygamberin misyonuna sert bir muhalefet görüyoruz. O sadece Araplar için değil tüm insanlık için rahmetten başka bir şey değildi, bu muhalefet nedendi? Nedeni uzakta aramaya gerek yoktu. O, toplum içinde tüm önceliklerini değiştirmek ve aşiret geleneklerinde yetişmiş bir akla, anlaşılmaz eşitlikçi ilkelere dayalı bir toplum kurmak için çalıştı. İktidar bundan sonra tamamen yeni amaçlar için kullanıldı. Soyluluk değil onur devam etti. (XLIX: 13) Bilgideki üstünlük (XXXIX: 9) şimdi sadece artan bir sorumluluk anlamına gelen kişisel gücü artırdı. Toplumdaki aciz ve yoksula rızkını temin etme ve korunma hakkı verildi. (LI:19) İslam topluluğunun üyelerinin bundan böyle zayıf ve ezilenin korunması amaçlayan ebedi uluslararası devrimin öncüleri olarak hareket etmelerini gerektirdi.²⁵

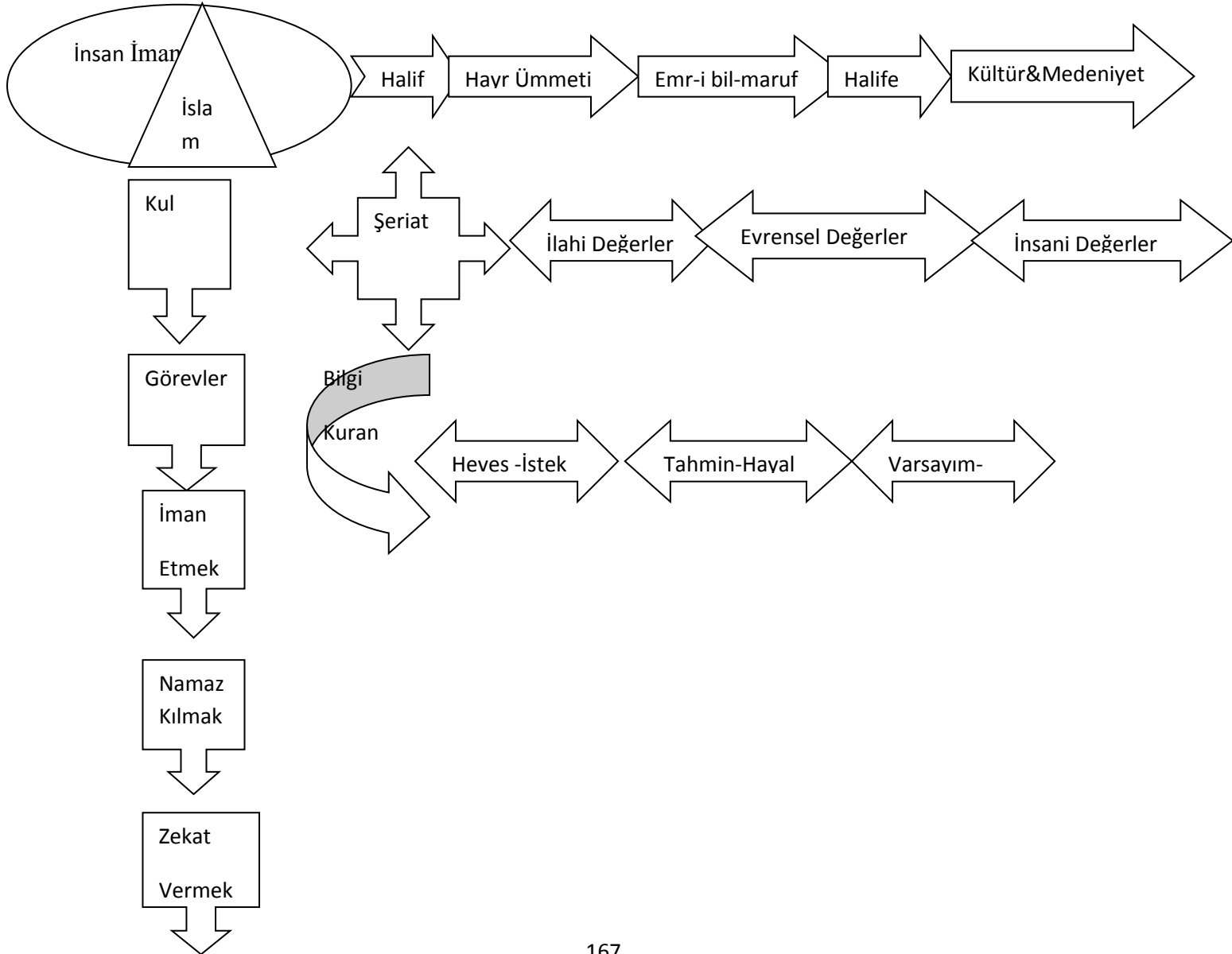
Muhammed Peygamber, selamet onun üzerine olsun, döneminde yaşadığı yerdeki insan çevresinde köklü değişiklikler yaptı. Statükoyu korumadı.

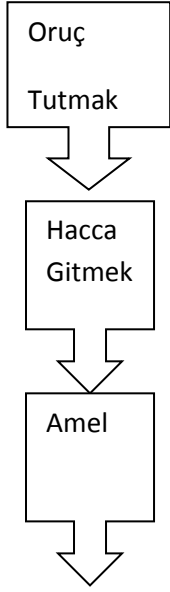
Yaşam koşullarına eleştirel bakış açısıyla inceledi ve onlardan memnun olmadı. O, bu nedenle kötü yaşam koşullarından iyi yaşam koşullarına değişimi savundu. Eleştirel düşünme sürecinde ve değişimde devrim ışığıyla yönlendirildi. (LR) İslam ve Müslümanlar gerçekte değişim bayrağının hamilleridir. Onlar, örneğin maneviyata dayanan sağlıklı toplumsal değişimi (CDS) savunurlar. Maneviyata dayanan geniş kapsamlı değişimin (CDS) ve liderlerinin hedefini başarmak için İslami hayat görüşü üzerine temellenen İslami vizyon ve misyonu geliştirmek gerekir.

²⁵ Khalid M. Ishaque, "Islamic Law- Its Ideals and Principles, " in Altaf Gauhar (ed.), *The Challenge of Islam*, Islamic Council of Europe, 1978, pp. 171-172

İslami Dirilişçi Vizyon ve Yaşam Misyonu

İslam'ın vizyonu ve hayatın misyonu tartışması çok önemli ve temel bir soru ile başlayabilir. Biz neden eleştirel düşünmeye gereksinim duyarız? Bu temel sorunun cevabı çok basittir. Biz tümüyle hayatın doğru ve gerçek vizyon ve misyonuna bağlı olan bugünün ve geleceğin dünyasının iyi olmasını isteriz. İslami vizyon ve hayatın misyonu bir varsayımdan ziyade bilgiye, Kuran'ın vahiy edilen bilgisine ve sünnete dayanır. Hayatın diğer vizyonları ve misyonları ne olursa olsun cahillikle temellendirilen diğer öncüller üzerine geliştirilmiştir. İnsan bunu yapmaya yetenekli olduğunu iddia etmesine rağmen hayatın vizyonu ve misyonu geliştirmek için ne bilgi ne de yeteneğe sahiptir. Ama çevremizdeki tüm empirik gerçekler iddiasında şiddetli bir biçimde yanlış olduğunu göstermektedir. O, tamamen vahiy edilen bilgiye-Kuran'a ve sünnete bağlıdır. Sadece bu kaynaklar sahih bir şekilde ve doğru olarak hayatın vizyonunu ve misyonunu-Dünya Görüşünü detaylı olarak açıklar. Kuran ve sünnet hayatın kanunu Şeriatı içerir. Şeriat, insani değerler ile birlikte sağlıklı bir toplum üzerine geliştirilen ilahi ve evrensel değerleri açıklar. Bu evrensel değerler, sağlıklı ve mutlu bir toplumun temeli olur. Aşağıdaki diyagramla izah edilebilir.

Yukarıdaki kısa açıklamanın ışığında İslami Direnişçi Eleştirel Düşünmenin **temel amacı İslami düşüncenin yeniden inşasıdır. örnek-İslami düşüncenin gelişmesi, Örnek-medeniyetin gelişmesi, gelişme gibi. Bu amaçtaki başarı; barışı, güvenliği, refahı ve mutluluğu garantiler. Dünyadaki başarı Ahretteki başarıyı getirir: Allahu Teala'nın memnuniyeti, cennet, ebedi hayat.**

İslami Dirilişçi Eleştirel Düşünmenin Epistemolojik Seviyesi (İDED)

Biz İslam'da İslami Dirilişçi Eleştirel Düşünmenin diğer yönlerini tartışmaya devam etmeden önce, İslami Dirilişçi Eleştirel Düşünmenin epistemolojik seviyeni tartışmanın uygun olacağına benziyor. İslam'da düşünmenin epistemolojik tartışması sadece onu daha iyi anlamamızı sağlamakla kalmayacak, aslında gerçekte onun aciliyetine ve önemine bizi ikna edecek.

Samuel P. Huntington *Medeniyetler Çatışmasında (1996)* aşağıdaki açıklamayı yapar:

Dünya çapında bir temelde medeniyet pek çok açıdan barbarlık getirmiş, emsalsiz bir olguya, Orta Çağ görüntüsüne yol açmış, insanlığa saldırmış gibi görünür.²⁶ Seyyid Hüseyin Nasr, *Seyyid Hüseyin Nasr'ın Felsefesi'nde, 2001*, zaten Karanlık Çağ'ın kurbanları olduğumuzu iddia eder. O der ki; "Her ne kadar elektrikle gecelerimizi aydınlatsak da metafizik cahillik temelinde şu anda Karanlık Çağ'da yaşıyoruz."²⁷

²⁶ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996, p. 321

²⁷ Seyyed Hossein Nasr, *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*, Chicago, 2001, pp. 273

Bu olgu nasıl oluştu? Ne insan gayretleriyle yanlış gitti? Barbarlığın ve bu Karanlık Çağlar'ın temel sebebi neydi? Bilgi ve öğrenme pek çok memlekette geçmesine karşın niçin hala Karanlık Çağlar'dayız?

Kitabı *Bilimsel Bakış, 2001'de* oldukça açık bir şekilde modern çağın problemlerinin sebeplerinin kökenini tanımlayan Berthand Russell tarafından zekice bir cevap verildi. Hikmetiyle dünyayı aydınlattı ve zamanımızın tüm problemlerinin kökeninde hikmet eksikliği olduğunu iddia etti.

. Fakat eğer bilimsel medeniyet iyi bir medeniyetse bilgide ilerlemenin hikmette ilerlemeye eşlik etmesi gerekir. Hayatın sonunun doğru kavramının hikmetlidir demek istiyorum. Bu bilimin içerisinde bilimin kendi kendine ilerlemesini sağlamayan bir şeydir. Bu yüzden gerekli ilerleme şartlarından birini sağlamasına rağmen hakiki ilerlemeyi garanti etmek için yeterli değildir.²⁸

Kuran, Bertrand Russell'den uzun süre önce kişinin ilerlemesi ve gelişmesi için gerekli olan hikmetin, kişinin kendi yetki alanında olmadığını iddia etti. Bilim adamları, filozoflar, düşünürler dahil tüm insanoğlu çabalarını bir araya getirse bile ilmin huzuru güvenliği ve zenginliği garanti edemeyeceğini elde ettiler veya keşfettiler. Sadece kadın ve erkekler hata yapmadılar cinler bile hata yaptı. "Ebette insanoğlu ve cinler Kuran'ın bir benzerini üretmek için bir araya gelseydi, (ilmin tek kaynağı) asla ona benzer bir şey oluşturamayacaklardı. Her ne kadar biri diğerine yardım edebilse bile. " [17:88]

Bu yüzden öğrenme sadece, bilgi ve akılla ilgili epistemolojik araçları değil aynı zamanda eleştirel ve yaratıcı düşünme ile ilgili araçları da saptar. Bu araçlar hem çağrışımlarıyla hem de modern felsefi düşüncenin baskın olduğu bugünün modern akademik çevrelerinden oldukça farklıdır. Aşağıda kısaca Kuran'ın epistemolojik araçlarını ayrıntılarıyla açıklayacağız.

Kuran'da Açıklanan Epistemolojik Araçlar

Epistemolojik araçlarla kastettiğimiz bu araç gereç ve yöntemler aracılığıyla insanların metafiziksel veya fiziksel olsun otantik ve gerçekçi bir yolla bu dünyayı inceleyip anlamasını sağlayabilmesidir.

Felsefenin bir dalı olarak epistemoloji bir şeyi kavrayışımızla ilgili ortaya çıkan tüm felsefi ve epistemolojik sorular ile ilgilenmektedir. En temel sorular bu açıdan sorulabilirdi.

1. İnsanı içine alan dünya hakkındaki anlayışımızı nasıl geliştiririz?
2. Metafizik ve fizik bilgimizi nasıl genişletebiliriz?
3. Çabalarımızı otantik ve bilimsel yapan ilkeler nelerdir?
4. Bilimsel yaklaşım ile ne demek istiyoruz?

²⁸ Bertrand Russell, *The Scientific Outlook*, Routledge, London, 2001, p. xxix

5. Bilginin amacı nedir?

Kuran: Epistemolojinin Temel Kaynağı

Allahu Teala'nın kendisi tarafından iddia edildiği gibi metafizik bilgimizin tek kaynağı Kuran olduğunu önceden tartıştık. Epistemolojik araçlarla ilgili Kuran'ın iddialarını araştırmak bu nedenle bizim için zorunludur. Kuran'ın ayetlerini daha iyi takdir için baskın Batının epistemolojik araçları ile karşılaştırmalı bir analiz yapmak mantıklı görünüyor. En başta anlamamız gereken Kuran'ın insan için en temel rehberlik kaynağı olduğudur.

' . . . Ve sana her şeyi beyan eden, hidayete erdiren ve rahmet olan Kitap'ı, insanlara müjde olarak indirdik. ' [16:89]

'Kitaptaki hiçbir şeyi ihmal etmedik. . . ' [6:38]

Yukarıdakilerin ışığında, her şeyi anlamak için kılavuzluğu Allah'tan ve O'nun kitabından aramak insan için tek hakiki yaklaşımdır. Modern Batı epistemolojik tartışmasında Allahu Teala'nın Kitabı, Kuran'a hiç yer yoktur. Kuran İncil gibi veya belirli dinin veya dini cemaatin kitabı gibi kabul edilir. Dinler ve dini metinler dogmatik ve asılsız olduklarını kanıtlarlar. Doğrusu, bunların gelişme ve ilerleme yolunda insana rehberlik edemeyeceği kabul edilir. Kuran aynı ruhla alınmıştır. Kuran'a karşı bu tutum Kuran'da ve onun iddialarında eksiksiz bir bilimsel araştırmanın sonucu değildir. Allah-u Teala'nın insanlar için rehber kitabı olan Kuran bazı varsayımları ve önyargıları reddetti. Kuran iddia ettiği gibi ne bir dini kitap nede belirli bir dini cemaatin kitabıydı. O, aksine insanoğluna rehberlik için ortaya çıkarıldı. Biz, bu nedenle dikkatli çalışmasına dayanarak rehberliği ondan aramak ve yönerge ve araçlarından sonuç çıkarmak zorundayız. Kuran bu nedenle kılavuzluk ve bilgide birinci kaynaktır. Bütün dünya üzerindeki hayatın şu anki durumu tek başına empirik bir kanıttır. Kuran'ın rehberliğinin reddi barbarlık ve cehaletle sonuçlanır. Bilimsel bilgi, empirik metotlar, teknolojinin kullanımı, rafine altyapıların kullanımına rağmen, barbarlık ve cehaletten kurtulamadı. Bu barbarlık ve cehaletin belki milyonlarca açıklaması olabilir, ama gerçek aynı kalacak: tahribatın sebebi sosyokültürel seviyede insanlık vasıtasıyla ilahi rehberliğin reddidir.

Allah-u Teala'nın Varlığı ve İnsan

Kur'an üzerine yapılan dikkatli bir çalışma bilgi kuramı üzerinde tartışmamızla ilişkili iki önemli noktayı ortaya koymaktadır. İlk olarak, Kur'an bakış açısından bizim varlığımızdan bağımsız gerçek bir dünya vardır. İkinci olarak, Allah-u Teala bu dünyanın Mutlak Gerçeğidir.

Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır.

Hala görmüyor musunuz? [51:20-21]

Bütün hamd Allah'tan kaynaklanmaktadır. Cenneti ve yeryüzünü kim yarattı, karanlığı ve

aydınlığı kim yaptı? [6:1]

Yukarıdaki ayetler Allah-u Teala'nın ve insanın bu evren üzerinde iki önemli ve inkar edilemez gerçek olduğunu açıkça dile getirmektedir. Modern Batı felsefi düşüncesinde diğer taraftan Tanrı gerçeği inkar edilir. İnsanın varlığı doğal dünyanın bir tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Bunun bir sonucu olarak, insan çevresel ve doğal güçler tarafından bütün çabaları, zihinsel ve fiziksel olarak etkilenir. İnsanın ruhsal yada gerçeğe tabi olmayan doğal bir varlık olarak kabul edilme nedeni budur. Onun için neyin doğru neyin yanlış olduğu doğanın kişisiz güçleri tarafından belirlenir.

Duyuların Kabiliyeti ve Akıl

Kur'an her şeyi araştırmamız için duyularımızı ve aklımızı tanıladı. 'Ve Allah, sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmezken çıkardı ve umulur ki şükredersiniz diye işitme, görme (duyularını) ve gönüller verdi. ' [16:78]

Tefekküre bağlı gözlem ve deney yoluyla öğreniriz.

De ki: 'Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. ' [29:20]

Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki; düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. [22:46]

Biz Müslümanlar görme, duyma ve düşünme kabiliyetlerini Allahu Telalanın rehberliğine itaat eden araçlar olarak kabul ederiz. Biz bu yüzden belirsizlik olmadan yaklaşım ve metodumuzun açıkça özetleriz. Formülü şu şekildedir:

Diriliş + Gözlem + Deneyim + Tefekkür \longrightarrow Bilgi = Bilim

Bu formül tamamlayıcıdır ve tek bir bölüm olarak alınır. Her durumda uygulanır ve deneysel ve gözlemsel kabiliyetler bağımsız olarak alınır. Modern Batı epistemolojisinin empirik olduğunu, anlaşılabilirliğinin saf olarak gözleme ve deneye dayandığını, subjektif düşünmeye yapacak bir şey olmadığını iddia eder. Ama bu iddia Batı modern bakış açısında reddedilir. Saf bilim yada empirik bilim diye bir şey olmadığını iddia eden alimler vardır. Modern Batı söyleminin dikkatli bir incelemesi gerçekte bir kez birisi Allah'ın rehberliğini reddederse birinin varsayımını, spekülasyonunu ve tahminini takip edeceğini ortaya koyar. Modern Batı epistemolojisi spekülasyon ve varsayımda derin bir biçimde kökleşir ve bunun yanında varsayım temeline dayanır. Bu spekülasyonlar ve varsayımlar ispatlanmamış ve ispatlanamazdır. Bahsedilen empirik ve bilimsel metot aşağıdaki formüle dayanır.

Tahmin [Varsayımlar] + Gözlem + Deney + Tefekkür \longrightarrow Bilgi

(Gerçeklerin ve tahminlerin birleşimi) = Bilim

Kuran'a göre entellektüel ve deneysel çalışmalar her şeyi anlamamanın kaçınılmaz araçlarıdır. Kişi açıkça bilmelidir ki modern Batı epistemolojisinde anlaşıldığı gibi bilgimizin

tamamı direkt olarak duyularımızdan gelmez. Eğer biz kendimizi sınırlandırırđak aklımızı kullanmazsak hayvanlardan daha iyi durumda olmayız. ' Onların kalpleri vardır onunla fıkıh etmezler. Onların kulakları vardır onunla işitmezler. Onlar hayvan gibidir. Hatta daha çok dalaletlidirler. İşte onlar, onlar gafillerdir. ' [7:179]

Kuran'da gözlem ve deney vasıtasıyla aklın ve tefekkürün kullanımından sık sık bahsedilir.

Fakat, Kuran'a göre evrende duyularımız vasıtasıyla algılayamamağımız pek çok gerçek olduğunu idrak etmek zorundayız. 'Hayır! Grebildikleriniz ve gremedikleriniz üzerine yemin ederim.' [69:38-39]

Rehberliğin ve bilginin kaynağı olarak Kur'an, bu dünyanın kuşkusuz gerçeği olarak Allahu Teala ve duyu sezgisinin kullanımı ve zeka bilginin gelişiminde ve öğrenmede kullanılan temel kaynaklar ve araçlardır. Eğer biz bu kaynakları ve araçları reddedersek veya birini diğerinden ayrı kullanırsak bilgi üretemeyiz ancak barbarlık ve cehalet üretiriz.

Ne yazık ki, dünyadaki pek çok insan, Müslümanlar dahil, düşünme metotlarına bağlı pek çok anlaşmazlık geliştirdi.

Bazı insanlar, bilimsel anlayışımızı Allah'ın rehberliğini aramaksızın basitçe gözlem ve deneye dayanarak geliştireceğimizi düşünürler. Bilginin İşlamileşmesini tarafında olan Müslüman alimler arasında bile başka bir temel yanlış anlama vardır. Deneysel metodun sadece fiziki olgu çalışmasını uygulayabileceğini düşünürler. Metafizik olgu anlayışı ile bağlantılı değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi Kur'an tarafından uygulanan formül bu dünyanın her şeyini anlamada temel olarak aynı kalır.